

УДК 330.341.1

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЧЕРНЯВСЬКА Любов Валентинівна

Старший викладач кафедри фінансів та банківської справи
Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»
E-mail: ll.chernyavska@meta.ua

Анотація. Стаття присвячена аналізу ефективності правового регулювання інноваційної діяльності. На основі статистичного аналізу показників інноваційної діяльності вітчизняних та зарубіжних підприємств автором зроблено висновок про розбалансованість правових засобів державного регулювання інноваційної діяльності підприємств, невідповідність форм та обсягів державної фінансової підтримки інноваційних проектів, а також надмірну бюрократичність процедур державної реєстрації інноваційних проектів, а також про необхідність розробки несуперечливого та науково обґрунтованого механізму правового регулювання інноваційної діяльності в Україні, який би сприяв більш широкому залученню приватних інвестицій та державних фінансових ресурсів у сферу інновацій.

Аннотация. Статья посвящена анализу эффективности правового регулирования инновационной деятельности. На основе статистического анализа показателей инновационной деятельности отечественных и зарубежных предприятий автором сделан вывод о разбалансированности правовых средств государственного регулирования инновационной деятельности предприятий, несоответствие форм и объемов государственной финансовой поддержки инновационных проектов, чрезмерной бюрократичности процедур государственной регистрации инновационных проектов, а также о необходимости разработки непротиворечивого и научно обоснованного механизма правового регулирования инновационной деятельности в Украине, который бы способствовал более широкому привлечению частных инвестиций и государственных финансовых ресурсов в сферу инноваций.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, статистичний аналіз, механізм правового регулювання.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, статистический анализ, механизм правового регулирования.

Постановка проблеми. Інтеграція економіки України до світової економічної системи ставить певні вимоги до національних підприємств, оскільки їх продукція, роботи і послуги не повинні поступатися іноземним, вони повинні бути конкурентоспроможними і за якістю і за ціною. Передову роль в цьому займає інноваційність. Від ступеня раціональності та наукової обґрунтованості законодавчих основ регулювання інноваційної діяльності залежить її ефективність, проте на практиці нерідко досить важко оцінити ефективність не тільки власне інноваційної діяльності підприємств, а й дієвість конкретних форм та методів правового регулювання такої діяльності. З іншого боку, розуміння сфери інноваційної діяльності на загальнодержавному

рівні як відкритої синергетичної системи, одним із факторів функціонування якої є механізм правового регулювання, дозволяє застосувати статистичні методи аналізу інноваційної діяльності і завдяки цьому – визначити найбільш дієві способи законодавчого впливу на сферу інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання інноваційної діяльності досліджувалися в багатьох наукових джерелах, зокрема в працях Й. Шумпетера, В.М. Гейця, Е.М. Лібанової, О.В. Макарової, А.І. Даниленка, А.А. Гриценка, М.О. Кизима, І.Ю. Єгорова, І.В.Одотюка[1], С.В. Онишко, О.М. Колодізєвата інших вчених. Розвиток теоретичних положень і розробок методичного та практичного інструментарію оцінки ефективності інноваційної ді-

яльності підприємств висвітлено в монографії М. В. Чорної та С. В. Глухова [2]. Однак практичні проблеми оцінки реалізації механізму державного регулювання інноваційної діяльності, а також доцільність та обґрунтованість вибору конкретних форм та методів правового регулювання інвестиційної діяльності на загальнодержавному рівні залишаються недостатньо дослідженими.

Виходячи з викладеного, метою цієї статті є дослідження ефективності правового регулювання інноваційної діяльності з використанням статистичних методів.

Виклад основного матеріалу. Основним законодавчим актом, який визначає механізми державного регулювання інноваційної діяльності є Закон України від 04.07.2002 № 40-IV «Про інноваційну діяльність», в ч. 1 ст. 6 якого зазначено, що державнерегулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- 1) визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- 2) формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- 3) створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- 4) захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- 5) фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- 6) стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- 7) встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- 8) підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [3].

Для пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державою надаються додаткові пільги та гарантії. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначаються Законом України від 8.09.2011 року № 3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» і, відповідно до ст. 2 цього Закону ними є науково і економічно обґрунтовані напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних

та світових науково-технічних досягнень [4]. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на стратегічні, що затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років, та середньострокові, що визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних напрямів. Середньострокові пріоритетні напрями можуть бути загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів.

Серед статистичних методів для оцінки інноваційної діяльності використовують наступні методи: табличний, графічний, зведення та групування, узагальнюючих показників, індексний, кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення тенденцій впливу чинників на інноваційну діяльність підприємств та ін.

Науковцями часто пропонується оцінювати ефективність інноваційної діяльності тільки експертним шляхом або застосовувати для оцінки інноваційної діяльності введені комплексні показники, які прямо не відносяться до інноваційної сфери. Так, Р. А. Фатхутдінов пропонує обрати інтегральний показник, в основі якого є конкурентоспроможність економічної системи, продукція, яка випускається. За даним показником робиться висновок про ефективність інноваційної діяльності [5]. Г. Д. Ковальов [6] пропонує обрати за основу комплексного показника ефективності відношення економічного результату до величини витрат. Однак застосування такого методу також обмежене тим, що при різних комбінаціях чисельника й знаменника результат може бути однаковим. Інші вчені пропонують оцінювати інноваційну діяльність за допомогою побудови комплексного показника, який, однак, не враховує всі можливі фактори, які впливають на ефективність інноваційної діяльності.

Отже, можемо стверджувати, що методики оцінки, запропоновані зокрема Г. Д. Ковальовим та Р. А. Фатхутдіновим реалізуються відповідно до принципу однокритеріального вибору, за якого об'єкт дослідження характеризується одним показником ефективності. Таким показником ефективності може слугувати прибуток, рентабельність тощо. Проте однокритеріальний вибір застосовується при інших рівних умовах, тобто у випадках, коли порівнювані альтернативи відрізняються за єдиним показником ефективності. Дана умова в багатьох випадках, у тому числі й при оцінці ефективності інноваційної діяльності економічних систем,

не виконується. Підтримуючи позиції Ж. Д. Анпілогової [7], на нашу думку, для всебічної й об'єктивної оцінки державного регулювання процесами інноваційної діяльності потрібно враховувати економічні, технічні, екологічні і соціальні показники, значення яких змінилися внаслідок впровадження будь-яких інноваційних технологій, тобто слід оперувати системою показників.

Для статистичної оцінки регулювання інноваційної діяльності проведемо статистичний моніторинг інноваційної діяльності підприємств. Згідно з даними Державної служби статистики України[8], у 2017р. інноваційною діяльністю

займалося 16,2% із загальної кількості промислових підприємств із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше.

На інновації підприємства витратили 9,1 млрд. грн., у т.ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд. грн. (64,7% загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,2 млрд. грн. (23,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 21,8 млн. грн. (0,2%).

Структуру витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств за напрямками наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Інноваційна діяльність промислових підприємств України в 2007-2017 рр. за напрямками проведених інновацій [8]

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, млн. грн.	у тому числі за напрямками, %					
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
2007	14,2	10821,0	9,1	7,3	1,8	3,0	68,8	19,1
2008	13,0	11994,2	10,4	8,0	2,4	3,5	63,9	22,2
2009	12,8	7949,9	10,7	8,0	2,7	1,5	62,6	25,3
2010	13,8	8045,5	12,4	10,2	2,2	1,8	62,8	23,1
2011	16,2	14333,9	7,5	5,8	1,7	2,3	73,2	17,0
2012	17,4	11480,6	10,4	8,4	2,0	0,4	70,1	19,0
2013	16,8	9562,6	17,1	13,7	3,4	0,9	58,0	24,0
2014 ¹	16,1	7695,9	22,8	15,9	6,9	0,6	66,5	10,1
2015 ¹	17,3	13813,7	14,8	13,3	1,5	0,6	80,7	4,0
2016 ^{1,2}	18,9	23229,5	10,6	8,9	1,7	0,3	85,4	3,8
2017 ²	16,2	9117,5	23,8	21,3	2,5	0,2	64,7	11,3

Згідно з даними таблиці 1, за напрямками витрат на інноваційну діяльність впродовж 2007-2017 рр. переважна більшість здійснювалися на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – від 58% у 2013 р. до 85,36 % у 2016 р. Наступними за вагою серед напрямів витрат інноваційної діяльності були інші витрати, що включають також підготовку виробництва для впровадження інновацій, і до 2013 р. вони становили до четвертої частини від суми всіх

витрат, проте, впродовж останніх трьох років збільшилася питома вага витрат на дослідження і розробки – до 23,8% у 2017р. Це, безперечно, є позитивним явищем, оскільки це засвідчує розробку нових інновацій. В розвинених країнах на дослідження і розробки виділяються значні суми коштів, в тому числі державного фінансування, за кордоном державне регулювання інноваційної діяльності направлене на підтримку фінансування інноваційної діяльності.

¹ дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції;

² дані наведені за результатами державного статистичного спостереження за формою № ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств за період 2014-2017 років» (за міжнародною методологією).

У 2017р. інновації впроваджували 88,5% підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, з них інноваційні види продукції – 53,3%, нові технологічні процеси – 67,9%.

У 2017р. 59,3% підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 17,7 млрд.грн. Серед таких підприємств 39,8% експортували її на 5,5 млрд.грн. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 4,5 млрд. грн. (на експорт – 41,5%). Значна кількість підприємств (83,8%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 13,2 млрд. грн. (27,7% поставок такої продукції було за кордон).

Розвиток інноваційної діяльності та впровадження нових технологічних процесів, техно-

логій, продуктів вимагає достатнього фінансування. Джерелами фінансування інноваційної діяльності в Україні можуть бути:

- а) кошти Державного бюджету України;
- б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- е) інші джерела, не заборонені законодавством України [3].

Розподіл фінансування інноваційної діяльності за джерелами наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні, млн. грн. [8]

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2007	10821,0	7969,7	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014 ¹	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015 ¹	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016 ^{1,2}	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1
2017 ²	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,3

Як бачимо з табл. 2, основним джерелом фінансування інноваційних витрат в 2017 році залишаються власні кошти підприємств – 7704,1 млн.грн. Обсяг коштів вітчизняних та іноземних інвесторів становив 380,9 млн. грн., кредитів – 594,5 млн. грн., державного і місцевих бюджетів – 322,9 млн.грн. Впродовж останніх трьох років значно зросли обсяги фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів підприємств – в 3,4 рази в 2016 р. порівняно з 2014 р. Динаміка фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету не мала певної тенденції: обсяги щорічного фінансування то зростали, то зменшувалися, проте останнім часом спостерігається позитивна тенденція:

в 2017р. порівняно з 2016р. обсяги фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету зросли на 26%, а в порівнянні з 2015р. – в 4,13 рази. Слід зауважити, що з 2013 р. по 2016 р. значно скоротилося фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів – на 98,13%, що свідчить про високий ступінь недовіри до українського бізнесу зі сторони іноземних інвесторів, проте вже в 2017 р. порівняно з 2016 р. обсяги фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів зросли в 4,6 рази.

У структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні переважну більшість складають власні кошти підприємств, зокрема в 2017 р. власні кошти підприємств

становили 84,5% загального обсягу витрат на інновації. На другому місці інші джерела фінансування, а кошти державного бюджету та кошти іноземних інвесторів займають найменшу частину. Фінансування за рахунок коштів державного бюджету складало впродовж аналізованого періоду не більше 4,5 % (в 2014 р.) від загального обсягу фінансування, а інколи було й взагалі на рівні 0,25 % (в 2013 р.).

Підтримка інноваційної діяльності в Україні відбувається в різних формах. Найбільш ефективною формою державного стимулювання інноваційної діяльності є надання державної фінансової підтримки. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» на державному рівні суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка у вигляді:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування» [3].

Для того, щоб інноваційний проект міг отримати фінансову підтримку з боку державного чи місцевого бюджету, він має бути внесений до Державного реєстру інноваційних проектів. Державна реєстрація інноваційного проекту здійснюється за ініціативою суб'єкта інноваційної

діяльності у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [9], спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. З червня 2014 р. таким органом є Міністерство освіти і науки України, як правонаступник прав та обов'язків Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації з питань реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Міністерство освіти і науки України веде Державний реєстр інноваційних проектів. Однак необхідною умовою занесення проекту до Державного реєстру інноваційних проектів є його кваліфікування інноваційним. Проте, для кваліфікування інноваційного проекту необхідно провести його експертизу, яку організує Міністерство освіти і науки України за рахунок коштів суб'єктів інноваційної діяльності, які заявляють проекти на державну реєстрацію.

Після того, як інноваційний проект внесено до Державного реєстру, у відповідних бюджетах можуть передбачатися кошти для його фінансової підтримки. Таким чином, проходження суб'єктом інноваційної діяльності процедур державної реєстрації проекту жодною мірою не гарантує надання йому державної фінансової підтримки, а лише зумовлює подальшу необхідність звертатися до розпорядників бюджетних коштів з пропозиціями передбачити відповідне фінансування інноваційного проекту в проекті державного чи місцевого бюджету. І навіть якщо така пропозиція буде схвалена розпорядником бюджетних коштів, для того щоб фінансова підтримка інвестиційного проекту дійсно була надана, кошти на неї мають бути передбачені в державному бюджеті України, для чого необхідне рішення Верховної Ради України за умови попередньої підтримки Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Кабінету Міністрів України та бюджетного комітету Верховної Ради України.

Проте процедура отримання такого державного фінансування інноваційних проектів складна і тривала, вона є непосильною для переважної більшості суб'єктів інноваційної діяльності, що зумовлює критично малу кількість зареєстрованих інноваційних проектів і зовсім незначні обсяги їхньої державної підтримки.

Так, згідно з даними Державного реєстру інноваційних проектів [10] сьогодні в Україні лише три чинні інноваційні проекти, що мають державну реєстрацію, і, відповідно, їм може бути надана державна фінансова підтримка.

Більше того, за весь час в Україні зареєстровано в державному реєстрі лише 17 інноваційних проектів [11]. Критично низький рівень участі держави у фінансуванні інноваційних проектів показують і статистичні дані. Якщо у розвинутих країнах обсяг державного фінансування інноваційної діяльності складає 30-40 % від загальної вартості інноваційних проектів, то в Україні цей показник коливається в межах 3-6 % [1, с. 214]. Для зміни ситуації повинно бути спрощено, порівняно з існуючою, процедуру державної реєстрації інноваційних проектів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що застосування методів статистичного аналізу є достатньо ефективним методом оцінки

ефективності механізму правового регулювання в цілому і законодавчого регулювання інноваційної діяльності зокрема. Крім того, дослідження виявило розбалансованість правових засобів державного регулювання інноваційної діяльності підприємств, невідповідність форм та обсягів державної фінансової підтримки інноваційних проектів, а також надмірну бюрократичність процедур державної реєстрації інноваційних проектів. Це зумовлює подальшу потребу у розробці несуперечливої теоретичної економіко-правової моделі державного регулювання інвестиційної діяльності, яка б поєднувала досягнення економічних та юридичних наук у сфері інноваційної діяльності та спиралася на статистичний апарат.

Список використаних джерел

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

2. Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова. – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210 с.

3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

4. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні // Закон України від 8.09.2011 р. № 3715-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

5. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.

6. Ковалев А.И. Анализ финансового состояния предприятия / А.И. Ковалев, В.П. Привалов. – М: Центр экономики и маркетинга, 2001 - С. 256.

7. Анпілогова Ж. Д. Методи оцінки державного регулювання модернізаційними процесами в промисловому комплексі [Електронний ресурс]/

Ж. Д. Анпілогова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 5. Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=621>.

8. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2017) / Державна служба статистики України - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Порядок державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2003 р. № 1474 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1474-2003-%D0%BE>.

10. Державний реєстр інноваційних проектів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE-%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/06/20/dodatok-2.pdf>.

11. Перелік інноваційних проектів, які отримали Свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/06/20/dodatok-1.pdf>.